

Місце презумпцій в процесі застосування права

Категорія «презумпції» у праві є однією із фундаментальних в юридичній науці. Це пояснюється тим, що презумпції закріплюються в законодавстві України і використовуються в практичній діяльності правозастосовників. Одним із важливих питань теорії права є з'ясування місця презумпцій в процесі застосування права.

Презумпція – це припущення про наявність чи відсутність факту, що ґрунтується на спостереженнях повторюваних аналогічних за змістом явищ, спрямоване на регулювання суспільних відносин, яке може допускати виключення, але умовно приймається за істину, поки не буде доведено протилежне.

Застосування права – одна із форм буття права у процесі його владної реалізації. Застосуванням правових норм займаються компетентні органи та посадові особи, і лише у межах наданих їм повноважень. Категорія «правозастосування» тісно пов'язана з правозастосовним процесом.

Правозастосовний процес має стадійний характер. Визнаною серед науковців є модель правозастосування, яка включає три стадії правозастосовного процесу у їх логічній послідовності: 1) встановлення та аналіз фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи; 3) прийняття рішення по справі.

Розглянемо особливості застосування презумпцій на кожній стадії правозастосовного процесу.

Перша стадія правозастосування полягає у встановленні юридичних фактів і юридичних складів, що відбувається за допомогою доказів і доведення. На цій стадії презумпції застосовуються при встановленні фактів, що включаються в предмет доказування, якщо вказівка на це міститься в відповідній нормі права. Факт, який презюмується обов'язково включається в предмет доказування, якщо презумпція прямо стосується предмету розгляду справи (наприклад, презумпція смерті особи, що встановлена у ст. 48 Цивільного кодексу України). А якщо стосується опосередковано – то, достатньо довести наявність фактів, які становлять основу презумпції (наприклад, якщо предметом судового розгляду є позов про стягнення аліментів з батька неповнолітньої дитини, то питання про визнання батьківства не буде розглядатись). Презумпції також передбачають розподіл обов'язків по доказуванню – одну із сторін звільняють від доказування факту, що презюмується, а на іншу – покладають тягар спростування презумпції.

Крім того, правоохоронні та судові органи постійно використовують презумпції, що склались в результаті життєвого досвіду та практичної діяльності. До таких презумпцій належать: презумпція впливу на поведінку людини особливостей її характеру, рівня та характеру освіти, її життєвого та професійного досвіду; презумпція наявності у людини, що говорить неправду чи приховує інформацію особливостей міміки, жестів, пози; презумпція неправильного сприйняття

інформації внаслідок особливостей психічного стану (афект, втома, депресії і фрустрації, хвороба з високою температурою і ін.) тощо.

Таким чином, на стадії встановлення фактичних обставин справи застосовуються не лише презумпції, що містяться у нормативно-правових актах, а й фактичні та судові презумпції, які формулюються в результаті практичного досвіду правозастосовників.

Друга стадія процесу правозастосування – встановлення юридичної основи справи, передбачає вибір і аналіз юридичних норм. На цій стадії важливо знати структуру презумптивної норми для правильного її виявлення в законодавчому масиві та застосування в процесі розгляду справи. Презумпція має таку конструкцію: базовий факт та факт, що презюмується поєднуються раціональним зв'язком. Наприклад, ст. 122 СКУ встановлює презумпцію батьківства дитини. Факт зачаття і (або) народження дитини у шлюбі, наявність підтверджуючого це Свідчення про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дитини визнаються як базові факти, наявність яких дозволяє зробити припущення про те, що батьком дитини є чоловік її матері. Раціональний зв'язок, що існує між цими фактами закріпив причинно-наслідкове сполучення між ними та склався на основі досвіду. Крім того, вчені вказують на семантичний підбір слів, які використовуються у нормах законодавства, що містять презумпції: «...поки не доведено...», «...визнається...», «...вважається...», «...якщо не доведуть...» і т.д. Інколи в змісті норми права міститься термін «презумпція» або він може знаходитись у назві статті.

Таким чином, знання структури презумптивної норми дозволить правильно її застосувати під час розгляду справи.

Третя стадія процесу правозастосування – це вирішення справи і документальне оформлення ухваленого рішення. Результат вирішення юридичної справи виражається в правозастосовному акті. Ця стадія прямо пов'язана із дією презумпції законності акту правозастосування. Презумпція законності акту правозастосування – це положення про те, що акт, який набрав законної сили відображає об'єктивну істину та є обов'язковим для всіх суб'єктів, чий прав, обов'язків і законних інтересів він стосується. Презумпція законності правового акту діє до його відміни. За загальним правилом, дана презумпція спростовна. Спростованість цієї презумпції полягає в тому, що громадяни, посадові особи чи органи влади у визначених законом випадках мають право порушувати питання про незаконність окремих рішень, що набрали законної сили.

Слід відзначити, що наявність презумпції законності рішення, що набрало законної сили ніякою мірою не порушує авторитету правозастосовних актів. Більшість з них – законні, і лише зустрічаються випадки винесення рішень, що не відповідають даному принципу. Можливість перегляду рішень, що набрали законної сили у процесі судового розгляду, свідчить про те, що метою правосуддя є ухвалення законних, обґрунтованих та справедливих судових рішень.

Отже, на основі вищевикладеного, ми можемо відзначити, що застосування права – це складний процес, який передбачає розгляд конкретної справи і проходить певні стадії, якими є: 1) встановлення та аналіз фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи; 3) прийняття рішення по справі. Презумпції застосовуються на кожній із зазначених стадій, що дозволяє раціоналізувати правозастосовну діяльність і допомагає правозастосовникам правильно відобразити явища соціального життя в прийнятих рішеннях.